

Prof.dr. Wouter Veenendaal

**Op voet van gelijkwaardigheid?
Schaal en democratie in de Koninkrijksrelaties**

**Universiteit
Leiden**

Bij ons leer je de wereld kennen

Op voet van gelijkwaardigheid?
Schaal en democratie in de Koninkrijksrelaties

Oratie uitgesproken door

Prof. dr. Wouter Veenendaal

bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Koninkrijksrelaties
met als leeropdracht *Democratische vertegenwoordiging in het Koninkrijk*

aan de Universiteit Leiden

op maandag 10 maart 2025

Universiteit
Leiden

Mevrouw de rector magnificus, bewindslieden van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, leden van het curatorium van deze bijzondere leerstoel, geacht faculteitsbestuur, zeer gewaardeerde toehoorders,

En aan toehoorders op de eilanden: *Bon siman, good morning, goedemorgen,*

Graag neem ik u mee naar een klein eiland, gelegen in een azuurblauwe zee. Het is een dichtbevolkt eiland, waar mensen elkaar bijna allemaal kennen en hun leven lang op allerlei manieren met elkaar verbonden zijn. Niemand is op dit eiland anoniem. Het eiland is populair onder toeristen, maar die hebben niet door dat er achter de vriendelijke façade een harde realiteit schuilgaat. Het eiland is namelijk intens gepolariseerd: de ene helft van de bevolking steunt de ene politieke partij, terwijl de andere helft aanhanger is van de andere partij. De inhoudelijke verschillen tussen de beide partijen zijn miniem. Maar de politieke scheidslijn is overal voelbaar, en werkt als een splijtzwam in families, dorpen, scholen, en zelfs studentenverenigingen.

Beide partijen zetten vanouds publieke middelen in om de steun van kiezers te verwerven. Omdat verkiezingen bepalen welke partij controle over deze middelen heeft, loopt de spanning in de campagnetijd op tot een kookpunt. Op verkiezingsdag houden partijen nauwgezet bij of hun aanhangers al hebben gestemd, en mensen die in de middag nog niet in het stemhokje zijn verschenen worden opgebeld of ze nog komen stemmen. De partij regelt vervoer voor ouderen en zieken, wetende dat slechts een paar stemmen het verschil kunnen maken tussen winst of verlies. De uitslag van verkiezingen heeft een grote impact op het leven van mensen, omdat de regering op dit eiland oppermachtig is en direct ingrijpt in het privéleven van eilandbewoners. De partij die in de regering zit kan bepalen wie een baan bij de overheid krijgt, wie een vergunning krijgt om een huis te bouwen, wie een beurs krijgt om in het buitenland te studeren, en zelfs wie voorrang krijgt op de wachtlijst voor een medische ingreep.

Het uitdelen van gunsten aan kiezers is erg kostbaar, dus maken politici op dit eiland zich afhankelijk van machtige geldschieters. In ruil voor financiële steun verwachten deze donateurs politieke voordelen te krijgen, zoals een publieke aanbesteding die aan hen toegewezen wordt, of een minister die bereid is even de andere kant op te kijken als er dingen gebeuren die het daglicht niet helemaal kunnen verdragen. Iedereen weet dat corruptie op dit eiland een groot probleem is, maar door de nauwe banden en het gepolariseerde klimaat zijn veel kiezers bereid corrupt gedrag van de eigen politici door de vingers te zien. Controlerende instanties zoals het parlement en de media zijn zwak, en kunnen dus nauwelijks tegenwicht bieden. Eén dappere journaliste bracht via haar blog een reeks corruptieschandalen naar buiten, maar dat kwam haar duur te staan. Deze Daphne Caruana Galizia werd in 2017 door een autobom om het leven gebracht, enkele weken voordat ik een interview met haar zou hebben.

3

Geachte toehoorders, het eiland waarover ik hier spreek is Malta, de kleinste lidstaat van de Europese Unie.¹ Maar de politieke dynamieken op Malta zullen eenieder die bekend is met het leven op een klein eiland tenminste voor een deel bekend in de oren klinken. Het onderzoek dat ik in vijftien kleine landen en eilanden in verschillende delen van de wereld heb verricht, wijst uit dat deze patronen op al die plekken in meer of mindere mate voorkomen, ongeacht de geschiedenis, cultuur, of het niveau van economische ontwikkeling.² En uit het onderzoeksproject over subnationale politiek dat ik momenteel uitvoer met Hannah Kuhn en Denny van der Vlist blijkt dat deze dynamieken ook terug te zien zijn in kleine Europese gemeenten.³

Vandaag wil ik met u spreken over zes andere kleine eilanden, namelijk de Caribische delen van ons Koninkrijk. Ik doe dit in het kader van de nieuwe leerstoel *Democratische vertegenwoordiging in het Koninkrijk* die in het leven is geroepen door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In de komende jaren wil ik samen met wetenschappers en experts

op de Caribische eilanden en hier in Europees Nederland onderzoek doen naar de democratische vertegenwoordiging van burgers op de eilanden en in het Koninkrijk. In deze oratie wil ik mijn onderzoeksagenda voor de komende jaren uiteenzetten, en ook alvast enkele eerste onderzoeksresultaten met u delen. Ik zal drie kernthema's bespreken: het karakter van politiek en democratie op de Caribische eilanden zelf; het democratische gehalte van de relaties tussen de eilanden en Europees Nederland – de zogenaamde Koninkrijksrelaties; en de manier waarop er in Europees Nederland over de Koninkrijksrelaties wordt gedacht. Tot slot zal ik een lans breken voor het belang van internationale vergelijkingen.

De democratische effecten van kleinschaligheid

Ik begin dus met het karakter van de politiek op de eilanden, die sterk bepaald wordt door hun geringe schaal. De Caribische eilanden in ons Koninkrijk zijn klein, zowel qua oppervlakte als bevolking. Het grootste eiland, Curaçao, heeft ongeveer evenveel inwoners als Amersfoort. Het kleinste eiland, Saba, is vergelijkbaar met Vlieland. Die kleinschaligheid van de eilanden heeft grote effecten op het functioneren van politiek en democratie. Het debat over de relatie tussen bevolkingsgrootte en democratie werd al gevoerd door de Griekse filosofen Plato en Aristoteles, en ook Verlichtingsfilosofen zoals Montesquieu en Rousseau hielden zich ermee bezig.⁴ Deze denkers betoogden allen dat een kleinere bevolking positief is voor het bestuur, omdat mensen in kleine samenlevingen elkaar kennen en daardoor meer betrokken zijn bij het publieke belang. Bovendien stelden ze dat inwoners van kleine samenlevingen een grotere invloed op het bestuur kunnen uitoefenen, en dus meer geneigd zijn tot politieke participatie.

In de moderne politicologie werden schaafeffecten voor het eerst systematisch onderzocht in *Size and Democracy*, het klassieke werk van Robert Dahl en Edward Tufte uit 1973.⁵ Als vervolg daarop publiceerden de Amerikaanse politicoloog John Gerring en ik in 2020 het boek *Population and Politics*.⁶ Beide studies laten zien dat kleinschaligheid in democratisch

opzicht zowel voor- als nadelen met zich meebrengt. In kleine samenlevingen is er een sterkere sociale cohesie, een hogere participatiegraad, en nauwer contact tussen politici en burgers. Dit zou in theorie kunnen leiden tot betere politieke vertegenwoordiging. Maar kleine samenlevingen hebben ook te maken met zwakkere politieke competitie, een sterkere concentratie van macht, een grotere neiging tot cliëntelisme en andere vormen van vriendjespolitiek, en minder professioneel bestuur. Uit dit onderzoek blijkt dus niet eenduidig dat kleinschaligheid goed of slecht is voor de democratie. Wel laat het zien dat het karakter van politiek en democratie sterk bepaald wordt door de schaal van een samenleving.

Toch blijkt er in de praktijk een sterke statistische correlatie te zijn tussen bevolkingsgrootte en democratie. Vrijwel alle landen met minder dan een miljoen inwoners hebben namelijk een democratisch politiek systeem.⁷ Hoe kan dit verband verklaard worden? In mijn promotieonderzoek, maar ook in jarenlange samenwerking met de Australische politicoloog Jack Corbett en anderen, heb ik gezocht naar antwoorden op die vraag. Vergelijkend onderzoek naar kleine staten in Afrika, het Caribisch gebied, Europa en Oceanië wijst uit dat deze landen van elkaar verschillen op vrijwel alle factoren die in de wetenschappelijke literatuur als verklaringen voor democratische ontwikkeling worden aangedragen. Kleine staten hebben democratische instituties, ongeacht het niveau van economische ontwikkeling, de mate van etnische en culturele diversiteit, het politieke systeem, of geografische omstandigheden.⁸

De verklaring daarvoor ligt wel besloten in de kleinschaligheid van deze staten, maar niet in de zin dat die kleinschaligheid op zichzelf een stimulans zou zijn voor democratische ontwikkeling. Vrijwel alle kleine staten – waaronder ook Malta, IJsland en Cyprus in Europa – zijn voormalige eilandkoloniën, en zij behoorden in de jaren '70, '80 en '90 van de vorige eeuw tot de laatste groep landen die onafhankelijk werden.⁹ Dat gebeurde niet in de context van een gewelddadige onafhankelijkheidsstrijd zoals in veel grote landen het geval was, maar op basis

van vreedzame onderhandelingen met de voormalige koloniale macht.¹⁰ In veel kleine koloniën was er geen sterke roep om onafhankelijkheid, en was een aanzienlijk deel van de bevolking daar zelfs uitgesproken tegenstander van. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor Suriname, waar het parlement in aanloop naar 1975 met de krapst mogelijke meerderheid voor onafhankelijkheid stemde, en een groot deel van de bevolking het land verliet omdat er geen vertrouwen was in de levensvatbaarheid van de onafhankelijke staat. Andere voormalige kleine koloniën, waaronder de Caribische eilanden in het Koninkrijk, kozen er zelfs voor om helemaal niet onafhankelijk te worden, maar constitutioneel verbonden te blijven aan de voormalige kolonisator.

Vrijwel alle kleine eilandgebieden – zowel soevereine staten als non-soevereine gebieden – hebben politieke instituties die tijdens de koloniale periode zijn ingevoerd, en daarna niet of nauwelijks meer zijn aangepast.¹¹ Deze instituties zijn vrijwel identiek aan die van de voormalige kolonisator en kunnen dus worden gezien als een koloniale erfenis. Hoewel ze formeel democratisch zijn, hebben die instituties in de praktijk slechts beperkte invloed op het functioneren van de politiek. De reden daarvoor is dat kleine samenlevingen worden gedomineerd door zogenaamde informele politieke dynamieken, die de formele instituties overschaduwden. Deze informele patronen, waaronder een sterk persoonsgerichte politiek, cliëntelistische relaties tussen kiezers en gekozenen, en een sterke mate van polarisatie en machtsconcentratie, zorgen ervoor dat kleine eilanden in de praktijk meestal niet zo democratisch functioneren als hun formele instituties suggereren. In zijn artikel met de veelzeggende titel *Islands and Despots*¹² stelt de Maltese eilandwetenschapper Godfrey Baldacchino zelfs dat democratische instituties op kleine eilanden een façade zijn, waar een autoritaire werkelijkheid achter schuilgaat.

Wat betekent kleinschaligheid voor de manier waarop burgers vertegenwoordigd worden door hun politici – de focus van mijn leerstoel? Uit de wetenschappelijke literatuur weten

we dat er verschillende vormen van democratische vertegenwoordiging bestaan. Hannah Pitkin liet zien dat burgers door een politicus vertegenwoordigd kunnen worden op basis van inhoudelijke standpunten en plannen, maar dat vertegenwoordiging ook kan plaatsvinden op basis van persoonlijke kenmerken zoals etniciteit of gender, of op basis van de symboolfunctie die een politicus kan vervullen.¹³ Zij stelde daarbij ook dat niet-inhoudelijke vormen van vertegenwoordiging het lastiger maken voor burgers om politici ter verantwoording te roepen, omdat er dan geen duidelijke criteria zijn voor het beoordelen van het gedrag van een politicus. Dit geldt ook voor kleine eilandsamenlevingen, waar politiek vooral draait om persoonlijke relaties en veel minder om ideologische of inhoudelijke verschillen.

Kleinschaligheid versterkt bovendien de kans op cliëntelisme, wat wil zeggen dat de kiezer verwacht in ruil voor steun aan een politicus bepaalde materiële gunsten of diensten te krijgen.¹⁴ Als de relatie tussen kiezer en politicus cliëntelistisch van aard is, kan dat de kwaliteit van democratische vertegenwoordiging fors ondergraven. Het werk van Herbert Kitschelt, Susan Stokes en anderen laat zien dat cliëntelisme burgers afhankelijk maakt van politici, waardoor zij minder goed bereid en in staat zijn om politici kritisch te controleren en ter verantwoording te roepen.¹⁵ Cliëntelisme kan daarmee een sterke belemmering vormen voor de ontwikkeling van democratisch burgerschap.

Democratie op de Caribische eilanden in het Koninkrijk

Deze analyse is ook van toepassing op de Caribische eilanden in ons Koninkrijk. De eilanden zijn jonge democratieën: pas in 1948 vonden de eerste vrije verkiezingen met algemeen stemrecht plaats. Hoewel de eilanden tussen 1954 en 2010 verenigd waren in de Nederlandse Antillen, had elk eiland vooral zijn eigen politieke partijen, die door middel van cliëntelisme een lokale machtsbasis opbouwden.¹⁶ De op Curaçao woonachtige politicoloog Peter Verton bespreekt in zijn analyse van het Förtimodel – genoemd naar Fort Amsterdam, de regeringsze-

tel in Willemstad – hoe cliëntelisme en patronage vanouds een belemmering vormen voor goed bestuur.¹⁷ Bovendien laat hij zien dat deze patronen kiezers afhankelijk maken van politici, en daarmee de ontwikkeling van democratisch burgerschap belemmeren. Valdemar Marcha en Paul Verweel spreken zelfs over een *kultura di miedu*, of cultuur van angst, die Curaçaoënaars ervan weerhoudt zich kritisch tegenover hun gezagsdragers op te stellen.¹⁸

Het is belangrijk om te benadrukken dat het systeem van kleine eilandpolitiek in stand wordt gehouden door zowel burgers als politici, en juist daardoor zeer weerbarstig is. Een politicus of partij die wil breken met cliëntelisme en geen gunsten uitdeelt aan de achterban, loopt groot risico op een verkiezingsnederlaag. Paradoxaal genoeg verwachten kiezers dus enerzijds dat een politicus voorziet in hun persoonlijke behoeften, maar hebben zij anderzijds een groot wantrouwen tegenover politici die op deze manier politiek bedrijven. Opinieonderzoek dat ik in 2015 op de Caribische eilanden uitvoerde wees uit dat eilandbewoners veel negatiever oordelen over hun politici dan Europese Nederlanders doen.¹⁹ Toch blijven de meesten van hen steevast op dezelfde politici stemmen, vermoedelijk vanuit materiële overwegingen of uit gewoonte. Zij houden daarmee het systeem in stand.

Vanzelfsprekend kan de politiek op de eilanden niet alleen verklaard worden vanuit kleinschaligheid: de koloniale geschiedenis speelt ook een belangrijke rol. Het koloniale bestuur werd gekenmerkt door een enorme ongelijkheid tussen een machtige koloniale elite en een machteloze massa, een scheidslijn die op de meeste eilanden sterk samenhangt met huidskleur en racisme. In haar proefschrift laat Margo Groenewoud zien dat de katholieke kerk op Curaçao tot diep in de twintigste eeuw een sterk ondermijnende invloed op democratisch burgerschap heeft gehad.²⁰ Patronen uit de koloniale tijd werken bovendien duidelijk door in de hedendaagse politiek. Een politiek-historische analyse van Sint Maarten door Jessica Roitman en mij wees uit dat het eiland zowel in de koloniale tijd als vandaag

de dag door een klein aantal families op oligarchische manier wordt bestuurd.²¹ De politieke cultuur van dit eiland is ondanks alle ontwikkelingen door de eeuwen heen dus nagenoeg hetzelfde gebleven.

Kleinschaligheid houdt dit politieke systeem in stand, en is daarmee nadelig voor de kwaliteit van de democratie. Is daar dan niets aan te doen? Ondanks het beperkte effect dat politieke instituties in een kleine eilandsamenleving hebben, kan wel worden vastgesteld dat de Nederlandse politieke instituties, die zich over een eeuwenlange periode aan deze kant van de oceaan ontwikkeld hebben, slecht passen bij de context van een klein Caribisch eiland. Het evenredige kiesstelsel zorgt in combinatie met de persoonsgerichte politiek op zeker vier van de zes eilanden voor fragiele coalities en aanhoudende instabiliteit. Het steeds weer voortijdig vallen van regeringen verhindert dat effectief bestuur van de grond komt. In 2010 werd het Nederlandse gemeentemodel in de drie Caribische bijzondere gemeenten ingevoerd, maar de overgang van monisme naar dualisme versterkte hier juist de instabiliteit van het bestuur.²² Het is dus een misvatting om te denken dat Nederlandse instituties ook in de Cariben goed zullen werken. In het kader van de leerstoel wil ik onderzoeken of andere instituties wellicht beter zouden passen.

Hoe dan ook is democratisch burgerschap de sleutel voor verbetering. Het stimuleren daarvan via het onderwijs, het maatschappelijk middenveld en de media zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren, al is dit een kwestie van de lange adem. Op de eilanden onderzoeken Renske Pin, Thaïs Franken, Nilda Arduin en Nelly Schotborgh hoe de controlerende rol van politieke instituties, non-gouvernementele organisaties en de media versterkt zouden kunnen worden. Samen met hen en anderen hoop ik hieraan een impuls te geven, met als stip op de horizon de oprichting van een Caribisch kenniscentrum over politiek en democratie dat het publiek kan informeren en de politiek kritisch kan volgen. Ook hoop ik door onderwijs over democratie en politieke instituties op de eilanden een

bijdrage aan de bevordering van democratisch burgerschap te kunnen leveren.

Tot slot zou de versterking van de democratie natuurlijk kunnen worden gezocht in schaalvergroting. De kleine schaal van de eilanden is een gegeven, maar door samenwerking zouden bepaalde nadelige schaaffecten wel verzacht kunnen worden. Het uiteenvallen van de Nederlandse Antillen in 2010 betekende in bestuurlijk opzicht een verdere schaalverkleining. Toch blijven er goede voorbeelden van samenwerking tussen de eilanden bestaan, zoals binnen de rechterlijke macht. Het Koninkrijk zelf zorgt natuurlijk ook voor een schaalvergroting, maar samenwerking met Nederland ligt op de eilanden gevoelig. Dat heeft zowel te maken met de koloniale geschiedenis als met de dominante rol die Nederland ook vandaag nog in het Koninkrijk speelt. Dit brengt mij bij mijn tweede thema: de tekortschietende democratische vertegenwoordiging van de Caribische eilanden in het Koninkrijk.

Democratie in de Koninkrijksrelaties

Ons Koninkrijk heeft een unieke en complexe structuur, die is vastgelegd in het zeventig jaar geleden tot stand gekomen Statuut. Sinds 2010 bestaat het Koninkrijk uit vier landen: Aruba, Curaçao en Sint Maarten in de Cariben, en Nederland in Europa. Drie kleinere Caribische eilanden – Bonaire, Saba en Sint Eustatius – zijn in 2010 als bijzondere gemeenten in Nederland geïntegreerd. Hierdoor is ook Nederland zelf een trans-Atlantisch land geworden.

Volgens de preambule van het Statuut verhouden de vier landen van het Koninkrijk zich “op voet van gelijkwaardigheid” tot elkaar.²³ De titel van mijn oratie is aan deze bepaling ontleend. In de praktijk is er echter één land – namelijk Europees Nederland – dat het Koninkrijk politiek en institutioneel gezien domineert. Deze contradictie zorgt voor hoofdbreken bij wetenschappers, die vaststellen dat het Koninkrijk een unieke mengvorm van een federatie, confederatie en eenheidsstaat is.²⁴ Dat Nederland zo’n dominante rol speelt in het Koninkrijk

is in demografisch opzicht niet zo vreemd: 98 procent van de bevolking van het Koninkrijk woont immers hier. Maar vanwege de koloniale geschiedenis en het trauma van de slavernij ligt de Nederlandse dominantie in de Caribische delen van het Koninkrijk uiterst gevoelig.²⁵ Veel Caribische Nederlanders ervaren dat het einde van de koloniale periode nooit tot echte gelijkwaardigheid heeft geleid, of vinden dat het Koninkrijk ook nu nog een koloniaal karakter heeft.²⁶ Zij voelen zich nog steeds tweederangsburgers in het Koninkrijk.

Hoe komt dat, en zijn zulke gevoelens terecht? Door historici en antropologen zoals Rose Mary Allen, Luc Alofs, Francio Guadeloupe en Gert Oostindie is het nodige geschreven over de doorwerking van het koloniale verleden in de huidige Koninkrijksrelaties.²⁷ Daar valt veel over te zeggen, maar dat laat ik hier rusten. Mijn blik is een andere, namelijk die van de politicoloog. Door die bril kijkend, valt op dat het Koninkrijk in democratisch opzicht inderdaad een aantal duidelijke gebreken vertoont. Die gebreken hebben zowel betrekking op de positie van de Caribische landen in het Koninkrijk, als op de positie van de Caribische gemeenten in Nederland.

Het democratisch tekort

De politieke instituties van het Koninkrijk overlappen sterk met die van één van de vier landen, namelijk Nederland. Het Koninkrijk heeft wel een eigen regering, de Rijksministerraad, maar daarin zitten dezelfde ministers als in de Nederlandse regering. De drie Caribische landen hebben in die Rijksministerraad elk een gevolmachtigde minister, maar die heeft een relatief zwakke positie tegenover de Nederlandse collega’s.²⁸ Problematischer is dat er geen Koninkrijksparlement bestaat. De Rijksministerraad legt alleen verantwoording af aan het Nederlandse parlement; de parlementen van de drie andere landen kunnen deze regering niet ter verantwoording roepen. Dit betekent ook dat de Nederlandse Eerste en Tweede Kamer wetten en verdragen aannemen die voor het hele Koninkrijk gelden, terwijl de meeste ingezetenen van de Caribische landen geen stemrecht hebben voor dit parlement. Deze zwakke

vertegenwoordiging van de inwoners van de Caribische landen in de instituties van het Koninkrijk wordt het democratisch deficit of tekort genoemd.²⁹

Het democratisch tekort is meer dan alleen een staatsrechtelijke kwestie; de gevolgen voor de politieke verhoudingen in het Koninkrijk moeten niet worden onderschat. De Koninkrijksregering heeft de taak om in te grijpen als in één van de landen de mensenrechten, democratie, of goed bestuur worden bedreigd; dit wordt de waarborgfunctie genoemd. Maar in de praktijk is niet goed onderscheid te maken tussen de Koninkrijksregering en de Nederlandse regering, waardoor een ingreep van het Koninkrijk in de Caribische landen gezien wordt als een Nederlandse interventie. De rol van het Koninkrijk is in de afgelopen decennia steeds sterker geworden, en mede daardoor wordt de gebrekkige vertegenwoordiging van de Caribische landen in het Koninkrijk een steeds groter probleem. In het licht van de geschiedenis leidt het ingrijpen van het Koninkrijk onvermijdelijk tot beschuldigingen van neokoloniaal gedrag. Zoals een demonstrant tijdens één van de felle protesten op Curaçao in de afgelopen jaren aangaf: “*nos ta sinti manera nos a bai bèk den tempunan kolonial*.” Oftewel: we hebben het gevoel dat we terug zijn gegaan naar de koloniale tijd.

Naast het democratisch tekort ontbreekt het ook nog steeds aan een mechanisme om conflicten binnen het Koninkrijk op een ordentelijke manier te beslechten. Het Statuut bepaalt sinds 2010 dat er een geschillenregeling tot stand moet komen, maar de Caribische landen en Nederland kunnen het niet eens worden over het soort geschillen dat onder de regeling zou moeten vallen, bij welke instantie de beslechting van geschillen moet worden ondergebracht, en de vraag of deze instantie bindende beslissingen moet kunnen nemen.³⁰ De afwezigheid van een geschillenregeling betekent in de praktijk dat Nederland ook bij onderlinge conflicten altijd de laatste stem blijft hebben. Dit staat opnieuw op gespannen voet met de in het Statuut genoemde gelijkwaardigheid.

Het democratisch tekort roept ook vragen op over de betekenis en reikwijdte van de autonomie van de Caribische landen in het Koninkrijk. De schaalverschillen tussen Nederland en de drie Caribische landen zijn enorm, en dat heeft duidelijke gevolgen voor de bestuurlijke en economische capaciteiten van de Caribische landen. Sinds 2010 wordt in Nederland steeds luider de vraag gesteld of deze landen daadwerkelijk autonoom zijn, of kunnen zijn. Zo stelde voormalig staatssecretaris Knops dat de autonomie van de landen in de praktijk fictief is, omdat zij hun autonomie niet zouden kunnen dragen.³¹ Wie een blik werpt op de ontwikkelingen sinds 2010 moet inderdaad constateren dat Aruba, Curaçao en Sint Maarten kampen met enorme problemen en uitdagingen, en niet goed in staat lijken die het hoofd te bieden. Dat heeft te maken met de eerder besproken politieke gevolgen van kleinschaligheid, maar ook met de kwetsbaarheid van de eilanden voor externe bedreigingen en crises, zoals orkaan Irma, de coronapandemie, en de Venezolaanse vluchtelingen crisis. Door dit soort ontwikkelingen zijn de Caribische landen sinds 2010 afhankelijker geworden van Nederland, waardoor hun autonomie steeds meer op losse schroeven is komen te staan.³²

Het Koninkrijk zou een positieve bijdrage aan de oplossing van problemen op de Caribische landen kunnen leveren. Maar de overlap tussen de Koninkrijksregering en de Nederlandse regering zorgt ervoor dat het handelen van het Koninkrijk sterk wordt ingegeven door Nederlandse politieke belangen, en in de praktijk dus vaak selectief is. Goed bestuur en deugdelijke overheidsfinanciën staan al jaren bovenaan de prioriteitenlijst van de regering, en dit zijn inderdaad zaken die in de Caribische landen permanent onder druk staan. Als Nederlandse partijen hierop een harde lijn voeren kunnen ze rekenen op instemming van hun kiezers in Europees Nederland. Tegelijkertijd houdt het Koninkrijk zich meestal afzijdig als het gaat om ernstige milieu-problemen op de eilanden, of de bescherming van de mensenrechten van vluchtelingen uit Venezuela. Deze kwesties worden afgedaan als interne aangelegenheden van de Caribische landen, terwijl ook hier mensenrechten op het spel staan die het

Koninkrijk behoort te beschermen. Hierop ingrijpen zou echter hoge kosten en risico's met zich meebrengen, wat dit vanuit Nederlands perspectief een stuk minder aantrekkelijk maakt.

Het democratisch tekort maakt bovendien dat Caribische Nederlanders zich slecht vertegenwoordigd voelen binnen het Koninkrijk. Opinieonderzoek dat Gert Oostindie en Peter Verton in 1998 op de eilanden hebben uitgevoerd,³³ en een survey die ik zelf in 2016 heb verricht,³⁴ laten zien dat veel inwoners van de Caribische eilanden zich tweederangsburgers in het Koninkrijk voelen. Zij ervaren dat Nederlandse politici weinig kennis van, en respect voor de eilanden en hun burgers hebben. Een vergelijking tussen deze onderzoeken wijst bovendien uit dat zulke gevoelens in de afgelopen decennia alleen maar sterker geworden zijn. Dat kan worden verklaard door de grotere rol die Nederland op de eilanden is gaan spelen. Door het uiteenvallen van de Nederlandse Antillen en door de sterkere bemoeienis vanuit Den Haag worden de eilanden nu veel directer met Nederland geconfronteerd.

In de afgelopen decennia zijn er verschillende voorstellen gedaan om het democratisch tekort te verkleinen of geheel op te lossen. In haar recente spontane advies ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van het Statuut stelde de Raad van State voor om Nederlandse ingezetenen van de Caribische landen actief kiesrecht voor het Nederlandse parlement te geven.³⁵ Een belangrijke overweging daarbij is dat voor zo'n wijziging alleen de Nederlandse wet- en regelgeving aangepast hoeft te worden, en niet het Statuut. Een nadeel, zo stelt de Raad van State zelf al vast, is dat ingezetenen van de Caribische landen daarmee ook invloed krijgen op besluitvorming over interne Nederlandse kwesties, terwijl dat omgekeerd niet of veel minder het geval is. Een andere bedenking is dat het maar zeer de vraag is of deze oplossing werkelijk zal leiden tot betere vertegenwoordiging. De kiesdeler, het aantal stemmen dat nodig is om een zetel te bemachtigen, ligt bij Tweede Kamerverkiezingen rond de 70.000. Het is onwaarschijnlijk dat een politieke partij van de Caribische landen erin kan slagen dat aantal stemmen te

bemachtigen. Natuurlijk zouden ook Nederlandse partijen kunnen proberen om stemmen te verwerven in de Caribische landen, maar het valt te betwijfelen of Caribische kiezers bereid zouden zijn op die partijen te gaan stemmen.

Een ander alternatief dat vaak genoemd wordt is de oprichting van een apart Koninkrijksparlement, met daarin gereserveerde zetels voor de Caribische landen. Gezien de demografische verhoudingen zou het dan logisch zijn de huidige 150 Tweede Kamerzetels aan te vullen met in totaal drie Caribische zetels. Zo'n parlement zou zich uitsluitend bezighouden met Koninkrijksaangelegenheden, wat betekent dat inwoners van de Caribische landen geen invloed kunnen uitoefenen op interne Nederlandse kwesties. Vertegenwoordiging vanuit de Caribische landen zou in dit model gegarandeerd zijn, al is wel de vraag hoe de Caribische zetels over de drie landen verdeeld zouden moeten worden, en hoe dit voor de Eerste Kamer geregeld zou moeten worden. Ook zou zo'n hervorming staatsrechtelijk gezien meer voeten in de aarde hebben, en dus lastiger te realiseren zijn. Tot slot is de vraag of slechts drie vertegenwoordigers van de Caribische landen in zo'n parlement wat in de melk te brokkelen zouden hebben.

Een vergelijking met Denemarken kan helpen deze vragen te beantwoorden. Het Deense parlement, de Folketing, bestaat uit 179 leden, waarvan er 175 worden gekozen vanuit Denemarken en twee elk vanuit de Farøereilanden en Groenland, autonome gebieden in het Deense Koninkrijk. In Denemarken bestaat er dus geen democratisch tekort.³⁶ Hoewel ze slechts vier van de 179 zetels hebben, spelen de Faerøerse en Groenlandse vertegenwoordigers vaak een belangrijke rol in Deense coalitievorming, waar ze regelmatig belangrijk zijn voor het bereiken van een meerderheid. In ruil daarvoor weten ze zaken die belangrijk zijn voor hun gebieden en inwoners te agenderen en soms ook binnen te halen.³⁷ Het Deense voorbeeld laat dus zien dat ook een klein aantal zetels een belangrijk verschil kan maken als het gaat om het realiseren van democratische vertegenwoordiging. Ook in Nederland zien we dat kleine par-

tijen als JA21, de Partij voor de Dieren of de SGP ondanks hun geringe zetelaantal wel een belangrijke invloed kunnen hebben op het politieke debat en op politieke besluitvorming.³⁸

Het democratisch tekort is net als de afwezigheid van een geschillenregeling een thema dat al jarenlang op de agenda van het Koninkrijk staat, zonder dat er enige vooruitgang lijkt te worden geboekt. Toch hebben naast de Raad van State ook meerdere Nederlandse politieke partijen verklaard zich te willen inzetten voor het oplossen van het tekort, en werd deze intentie ook tijdens het laatste Interparlementair Koninkrijks-overleg nadrukkelijk uitgesproken. In mijn optiek is het voortbestaan van het democratisch tekort in strijd met de basisprincipes van de vertegenwoordigende democratie. Daarom wil ik in het kader van deze leerstoel de aard en gevolgen van dit tekort in kaart brengen, en mede op basis van vergelijkingen met Denemarken en andere landen zoeken naar mogelijke oplossingen.

Democratie in Caribisch Nederland

Het probleem van gebrekkige vertegenwoordiging speelt ook op de drie eilanden die in 2010 bijzondere gemeenten van Nederland zijn geworden, zij het op een heel andere manier. Bonaire, Saba en Sint Eustatius worden sinds 2010 grotendeels vanuit Den Haag bestuurd. Dat heeft onder andere geleid tot forse investeringen in voorzieningen zoals het onderwijs en de zorg. Tegelijkertijd is de armoede op deze eilanden gegroeid. De commissie-Thodé wees in 2023 uit dat een derde van de eilandbewoners onder de armoedegrens leeft, tegenover 4 procent in Europees Nederland.³⁹ Inwoners van deze eilanden ervaren een groot gebrek aan inspraak op het beleid, en vinden dat de prioriteiten eenzijdig en verkeerd vanuit Nederland worden bepaald. Het eerder genoemde opinieonderzoek liet zien dat de weerstand tegen Nederland op deze eilanden nog sterker is gegroeid dan in de Caribische landen.⁴⁰

Naast de hardnekkige armoedeproblematiek is een belangrijke reden voor die weerstand dat de sociale rechten en voor-

zeningen op deze eilanden achterblijven bij die in Europees Nederland. Regelgeving omtrent het minimumloon, zwan-gerschapverlof, kinderbijslag, de rechten van gevangenen, of werkloosheidsuitkeringen werden niet of pas recent gelijkgetrokken aan die in Europees Nederland. Organisaties als de Nationale ombudsman, het College voor de Rechten van de Mens en de Raad van State hebben er meerdere keren op gewezen dat dit in strijd is met het gelijkheidsbeginsel uit de Nederlandse Grondwet.⁴¹ Het leidt bij inwoners van deze eilanden tot het begrijpelijke gevoel tweederangsburger te zijn, of – om het in een historische context te plaatsen – altijd te zijn gebleven.

De democratische vertegenwoordiging staat op deze eilanden ook op een andere manier onder druk. De eerdergenoemde politieke keerzijden van kleinschaligheid doen zich op deze kleinste eilanden het sterkst voor, en sinds 2010 hebben Bonaire en met name Sint Eustatius te maken gehad met aanhoudende politieke instabiliteit en zwak bestuur. In 2018 besloot Den Haag daarom tot een complete bestuurlijke overname van Sint Eustatius, een situatie die tot vorig jaar heeft geduurd. Het op een dergelijke manier uitschakelen van de lokale democratie gebeurde voor het laatst in de jaren '50 in het Groningse Finsterwolde, nadat daar de communistische partij aan de macht gekomen was. Die ingreep duurde drie in plaats van zes jaar.⁴² Het buitenspel zetten van de lokale democratie was extra wrang omdat de bevolking van Sint Eustatius überhaupt nooit een voorkeur voor de gemeentestatus heeft uitgesproken; een meerderheid van de bevolking wilde juist in de Nederlandse Antillen blijven. De juristen Charlotte Duijf en Fred Soons stellen dan ook dat er vanuit het internationale zelfbeschikkingsrecht nogal wat vragen te stellen zijn bij de manier waarop de integratie van Bonaire, Saba en met name Sint Eustatius in Nederland heeft plaatsgevonden.⁴³

Ondanks de gegroeide weerstand tegen Nederland en de gebrekkige vertegenwoordiging in het Koninkrijk, wijzen alle opinieonderzoeken en referenda van de afgelopen decennia uit dat de inwoners van de eilanden doorslaggevende voordelen

zien in het lidmaatschap van het Koninkrijk.⁴⁴ Dat gaat dan vooral om materiële kwesties zoals financiële ondersteuning en economische ontwikkeling, nationaliteit en het paspoort, internationale bescherming, en toezicht op bestuur. Gert Oostindie en ik hebben deze ambigue houding van eilandbewoners tegenover het Koninkrijk gevat in de metafoor van hoofd versus hart.⁴⁵ Hoewel veel bewoners van de eilanden in hun hart het liefst afscheid zouden nemen van de banden met de voormalige kolonisator, maken zij met het hoofd uiteindelijk toch de pragmatische keuze om in het Koninkrijk te blijven. Kortom: grote meerderheden op de eilanden zijn geen voorstander van onafhankelijkheid, maar wensen wel een gelijkwaardigere positie voor henzelf en hun eiland binnen het Koninkrijk.

De Koninkrijksrelaties in Europees Nederland

Ik kom bij mijn derde thema: de beleving van de Koninkrijksrelaties in Europees Nederland. De gebrekkige vertegenwoordiging van de Caribische delen van het Koninkrijk heeft ook gevolgen voor de manier waarop er hier, in het grootste land van het Koninkrijk, tegen de Koninkrijksrelaties wordt aangekeken. De eilanden spelen geen rol van betekenis in het Nederlandse maatschappelijke debat, en veel Europese Nederlanders lijken zich er nauwelijks van bewust te zijn dat het Koninkrijk ook in de Cariben ligt. We hebben echter geen goed beeld van de opinies van Europese Nederlanders over het Koninkrijk, en het is dus ook onduidelijk of deze opinies goed weerspiegeld worden door Nederlandse politici en politieke partijen. Ook over de vertegenwoordiging van Europese Nederlanders op het terrein van de Koninkrijksrelaties kunnen daarom vragen worden gesteld.

In de aanloop naar deze oratie heb ik voor het eerst een grondig opinieonderzoek over de Koninkrijksrelaties laten uitvoeren onder Europese Nederlanders.⁴⁶ Dit onderzoek is uitgezet onder het gerenommeerde LISS panel, en de vragen zijn beantwoord door een representatieve steekproef van bijna 3,000 personen. Van de resultaten van dit onderzoek krijgt u vanmiddag de primeur. Het onderzoek bestond uit een drietal

kennisvragen over het Koninkrijk, gevolgd door een aantal opinie vragen over de Koninkrijksrelaties en de rol die Nederland daar wel of niet in zou moeten spelen.

De belangrijkste conclusie van het opinieonderzoek is dat respondenten maar weinig van het Koninkrijk en de Koninkrijksrelaties weten; slechts minder dan een kwart geeft aan er bekend mee te zijn. Dit leidt ertoe dat een groot deel van hen “weet niet” of “geen mening” als antwoord op de opinie vragen geeft. Op vragen of de eilanden hun huidige status zouden moeten behouden, onafhankelijk moeten worden, of juist een Nederlandse provincie moeten worden, geeft de grootste groep steeds aan geen mening te hebben of het antwoord niet te weten. Van de respondenten die wél een mening geven spreekt het grootste deel een voorkeur uit voor volledige onafhankelijkheid van de eilanden, en juist niet voor integratie in Nederland als een Caribische provincie.

Bij andere vragen zijn er wel wat duidelijkere meningen te zien. Meerderheden vinden dat inwoners van de eilanden vrij naar Nederland mogen blijven verhuizen en dat Nederland een morele plicht heeft om voor de eilanden te zorgen. De grootste groep vindt ook dat Nederland de eilanden financieel moet ondersteunen en dat inwoners van Caribisch Nederland dezelfde sociale voorzieningen moeten hebben als in Europees Nederland. Daarentegen ziet de grootste groep het niet zitten als Nederlanders op Aruba, Curaçao en Sint Maarten stemrecht voor de Tweede Kamerverkiezingen zouden krijgen.

Op vragen of de Nederlandse regering zou moeten bijdragen aan de bestrijding van specifieke problemen op de eilanden antwoorden vrijwel steeds grote meerderheden instemmend. Bij deze vragen geeft nog maar minder dan een vijfde van respondenten aan het antwoord niet te weten of geen mening te hebben. Grote meerderheden vinden dat de Nederlandse regering zou moeten werken aan armoedebestrijding, de bestrijding van corruptie, het versterken van bestuur, het beschermen van de natuur, het bestrijden van drugshandel, en het handhaven van de veiligheid op de eilanden. Alleen waar het gaat om

de opvang van vluchtelingen is men minder enthousiast over een mogelijke Nederlandse bijdrage.

De belangrijkste les die uit het opinieonderzoek getrokken kan worden is echter dat het Koninkrijk geen rol van betekenis speelt in de belevingswereld van Europese Nederlanders. Het open commentaar van sommige respondenten op de vragenlijst spreekt wat dit betreft boekdelen. Zo zegt een respondent: “het is één grote ver-van-mijn-bed-show” en een ander: “ik wist niet eens dat deze eilanden bij Nederland horen.” Toch wil dit gebrek aan kennis niet automatisch zeggen dat men ook geen belangstelling voor de eilanden heeft. Opvallend is dat een grote meerderheid aangeeft dat er in het Nederlandse onderwijs aandacht aan de Koninkrijksrelaties moet worden besteed.

12

Een van de paradoxen in de Koninkrijksrelaties is dat juist in het land waar er nauwelijks aandacht voor is, wel het Koninkrijksbeleid wordt gevormd en uitgezet. In politiek Den Haag gelden Koninkrijksrelaties als een weerbarstig maar relatief onbelangrijk dossier, en het Koninkrijk komt vrijwel nooit aan de orde in Nederlandse verkiezingscampagnes. Bewindspersonen, Kamerleden, en ook ambtenaren die zich met het thema bezighouden zijn vaak relatief nieuw op het dossier, waardoor het aan Nederlandse kant schort aan institutioneel geheugen. Dat leidt ertoe dat de landen, maar vooral ook de Caribische bijzondere gemeenten, een blinde vlek vormen. Bovendien heeft het gevolgen voor de democratische controle op het Koninkrijksbeleid. Er wordt in Den Haag de laatste jaren veel gesproken over een gebrek aan democratische tegenmacht, en die constatering is volgens mij ook op het dossier Koninkrijksrelaties van toepassing. De Caribische landen, het parlement, de media, en de publieke opinie kunnen of willen het Koninkrijksbeleid niet effectief controleren, waardoor de regering en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vrij eigenstandig de koers kunnen bepalen.

In Nederland is sinds de laatste verkiezingen een andere politieke wind gaan waaien, die ook gevolgen heeft voor het Koninkrijksbeleid. De grootste regeringspartij, de PVV, heeft in het verleden meermaals duidelijk gemaakt van de eilanden af te willen, desnoods door ze op marktplaats.nl in de verkoop te zetten.⁴⁷ Deze wens is geen regeringsbeleid geworden, maar het lijkt wel duidelijk dat het kabinet-Schoof de eilanden een minder warm hart toedraagt dan haar voorgangers. In het hoofdlijnenakkoord dat vorig jaar gesloten werd stond over het Koninkrijk slechts één, vrij nietszeggend zinnetje: “Nederland beschouwt het Caribisch deel van het Koninkrijk als waardevol.”⁴⁸ Het daaropvolgende regeerprogramma legt de focus voornamelijk op klassieke thema’s als zelfredzaamheid, deugdelijke overheidsfinanciën en goed bestuur, en dat beleid wordt gekoppeld aan forse bezuinigingen op de Koninkrijksrelaties. Het geeft bepaald geen blijk van een positief engagement met de Caribische delen van het Koninkrijk.

Een van de doelen van mijn leerstoel is om in Europees Nederland meer aandacht voor de Koninkrijksrelaties te krijgen. Dit wil ik doen door middel van lezingen en presentaties voor ambtenaren en andere professionals die zich met de eilanden bezighouden, maar ook door een bijdrage te leveren aan het onderwijs over de Koninkrijksrelaties. Daarnaast hoop ik via de media regelmatig een bijdrage te kunnen leveren aan het publieke debat, om zodoende Europese Nederlanders met enige regelmaat aan het bestaan van de eilanden te herinneren.

Vergelijkend onderzoek

Ik heb nu de drie kerntema’s van mijn leerstoel besproken. Hierop voortbouwend wil ik nog kort iets zeggen over het belang van vergelijkend onderzoek naar soortgelijke landen en gebieden. Het Koninkrijk mag dan uniek zijn, de situatie waarin zowel Nederland als de Caribische eilanden zich bevinden is dat allerm minst. Wereldwijd zijn er nog zo’n veertig andere kleine, non-soevereine eilanden die verbonden zijn gebleven

aan een grotere staat, meestal de voormalige kolonisator.⁴⁹ Er zijn grote verschillen in de manier waarop deze relaties vormgegeven zijn, en in de mate waarin inwoners van deze gebieden vertegenwoordigd worden in de politiek van de grotere staat. Ik noemde eerder al het voorbeeld van Denemarken, waar de democratische vertegenwoordiging van overzeese gebieden beter gewaarborgd is dan in ons Koninkrijk. Daar kunnen we een gebied als Puerto Rico tegenover zetten. De democratische vertegenwoordiging van de drie miljoen Puerto Ricanen in de politieke instituties van de Verenigde Staten is minstens even gebrekkig als in ons Koninkrijk. Voor de Caribische gemeenten vormt Frankrijk een belangrijk referentiepunt, omdat voormalig Franse koloniën zoals Martinique en La Réunion al sinds de jaren '40 integraal in Frankrijk zijn geïntegreerd als overzeese departementen.

Vergelijkingen kunnen zich ook richten op de betekenis en democratische gevolgen van politieke autonomie. Ik besprak eerder dat er in Nederland steeds vaker vraagtekens worden gesteld bij de waarde en levensvatbaarheid van de autonomie van de Caribische landen in het Koninkrijk. Toen ik vorig jaar in het kader van mijn Vidi-project veldonderzoek deed in Sicilië, een autonome regio van Italië, viel mij op hoeveel gelijkenissen er waren in de manier waarop er op dit eiland over autonomie werd gesproken. Autonomie wordt vaak gekoppeld aan idealen als zelfredzaamheid en democratisch zelfbeschikkingsrecht, maar de vraag is hoeveel een formele autonome status waard is als de capaciteit of middelen om invulling te geven aan die autonomie ontbreken. Deze vraag hoop ik te gaan onderzoeken door vergelijkingen te maken tussen de autonome landen in het Koninkrijk en autonome gebieden in bijvoorbeeld België, Italië, Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

Afsluiting en dankwoord

Aan het slot gekomen van mijn oratie zou ik graag een woord van dank willen uitspreken. Allereerst wil ik het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bedanken voor het instellen van mijn leerstoel en het in mij gestelde vertrouwen

om de leerstoel te bekleden. Bijzondere dank aan directeur-generaal Roald Lapperre en aan Garrick Nassy, Ties Ketelaars, en Suzanne Koelega voor de rol die zij daarbij hebben gespeeld. Graag bedank ik ook het Bestuur van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen – de KNAW – die mij tot bijzonder hoogleraar heeft benoemd.

Voorts wil ik het College van Bestuur van de Universiteit Leiden, het Bestuur van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, en het Bestuur van het Instituut Politieke Wetenschap bedanken voor hun rol bij de totstandkoming van mijn benoeming. In het bijzonder dank ik Mara Steffen voor de tijd en moeite die zij heeft gestoken in het nemen van de procedurele hordes. Dank ook aan de vele collega's bij het Instituut – teveel om hier individueel op te noemen – voor hun constructieve commentaar, collegialiteit en vriendschap. Joop van Holsteijn en Tim Mickler ben ik erkentelijk voor hun advies bij het opzetten van het opinieonderzoek en het analyseren van de resultaten. En ik wil graag de studenten politicologie bedanken voor hun leergierigheid, enthousiasme en kritische blik, die onontbeerlijk is in een tijd waarin democratie wereldwijd onder druk is komen te staan.

Graag wil ik het curatorium voor mijn leerstoel, bestaande uit Marja Spierenburg, Gert Oostindie, Saskia de Reuver, Tom Louwerse, en secretaris Judy Spruit bedanken voor hun bereidheid om mij in de komende jaren van advies te voorzien. Een speciaal woord van dank gaat uit naar Gert Oostindie. Vanaf mijn eerste kennismaking met de eilanden tien jaar geleden is hij voor mij een onmisbare mentor en samenwerkingspartner geweest, op wiens advies, kennis en ervaring ik altijd heb kunnen bouwen en vertrouwen. Ik wil hem ook bedanken voor zijn commentaar op eerdere versies van deze oratietekst, en ik hoop dat ik nog lang van zijn wijze raad gebruik mag maken.

Voor de leerstoel ben ik gedetacheerd bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde – het KITLV – waar ik eerder als postdoctoraal onderzoeker in het project *Confronting Caribbean Challenges* voor het eerst met de eilanden ken-

nismaakte. Tot mijn spijt zullen de andere leden van dat project, Jessica Roitman, Sanne Rotmeijer en Stacey Mac Donald, mij daar dit keer niet vergezellen. Maar het is een genoegen om weer een band met het KITLV te hebben, en ik wil het bestuur van het KITLV – en in het bijzonder Rosemarijn Höfte – graag bedanken voor die kans. Mijn detachering bij het KITLV is temeer gelukkig omdat de houder van de tweede leerstoel die door het Ministerie is ingesteld, Francio Guadeloupe, ook aan dat Instituut verbonden is. In de komende jaren hoop ik intensief met hem samen te werken, zodat we van elkaars expertise kunnen leren en zodoende ons onderzoek kunnen versterken.

Ik ben mij bewust van gevoeligheden die zeker op de eilanden leven over het feit dat een witte Europese Nederlander deze problematiek gaat onderzoeken. Maar gelukkig doe ik dit project niet alleen. Ik wil met mijn leerstoel zoveel mogelijk inzetten op samenwerking met universiteiten en wetenschappers op de eilanden. Graag dank ik Mieke de Droog, Sue-Ann Lee, en Luc Alofs op Aruba; Nelly Schotborgh, Renske Pin en Margo Groenewoud op Curaçao; en Antonio Carmona Báez en Nilda Arduin op St. Maarten voor de samenwerking die wij zijn gestart en in de komende jaren verder zullen uitbouwen.

In de afgelopen maanden heb ik op Aruba, Curaçao en Sint Maarten lokale onderzoeksassistenten geworven die samen met mij het onderzoek kunnen uitvoeren en als brug tussen hun eiland en mij kunnen fungeren. Ik wil Glenn Thodé graag bedanken voor zijn rol in dit proces. Samen met Leandra Cyn-tje, Ghislaine Nicolaas, en een binnenkort geworven onderzoeksassistent op Curaçao wil ik de komende jaren als Koninkrijksbreed onderzoeksteam aan de slag gaan. Daarbij willen we nadrukkelijk inzetten op wetenschap die op de eilanden een maatschappelijke impact kan hebben, en kan bijdragen aan de versterking van democratisch burgerschap.

Tot slot wil ik graag nog een paar woorden wijden aan mijn familie en mijn gezin. In de eerste plaats bedank ik mijn ouders en mijn zus Anne, voor de liefde en aanmoediging die zij

mij altijd gegeven hebben. Deze oratie is voor mij een speciaal moment, maar niets is zo bijzonder als de vader te zijn van Thomas en Daphne, die nu nog te klein zijn om deze plechtigheid te begrijpen. En tot slot bedank ik Renée, voor haar liefde, steun en vertrouwen, voor haar bereidheid om altijd een kritische meelezer te zijn, en voor een heleboel dingen die niets te maken hebben met deze oratie.

Ik heb gezegd.

Referenties

- Allen, Rose Mary (2010). The complexity of national identity construction in Curaçao, Dutch Caribbean. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 89, pp. 117-125.
- Allen, Rose Mary, en Francio Guadeloupe (2016). *Yu di Kòrsou, a matter of negotiation: An anthropological exploration of the identity work of Afro-Curaçaoans*. In Duyvendak, Jan-Willem, Peter Geschiere, en Evelien Tonkens (red.), *The culturalization of citizenship*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Alofs, Luc, en Leontine Merkie (1990). *Ken ta Arubiano? Sociale integratie en natievorming op Aruba*. Leiden: KITLV.
- Anckar, Carsten (2008). Size, islandness and democracy: A global comparison. *International Political Science Review*, 29 (4), pp. 433-459.
- Baldacchino, Godfrey (2002). A nationless state? Malta, national identity and the EU. *West European Politics*, 25 (4), pp. 191-206.
- Baldacchino, Godfrey (2010). "Upside down decolonization" in subnational island jurisdictions: Questioning the "post" in postcolonialism. *Space and Culture*, 13 (2), pp. 188-202.
- Baldacchino, Godfrey (2012). Islands and despots. *Commonwealth and Comparative Politics*, 50 (1), pp. 103-120.
- Bor, Wout van den (1983). *Eiland op drift. De sociale organisatie van een kleine Caribische samenleving: St. Eustatius*. Landbouwhogeschool Wageningen (proefschrift).
- Bovend'Eert, Paul, Toni van Gennip, Suzanne Poppelaars, en Joost Sillen (2016, red.). *De verhoudingen in het Koninkrijk der Nederlanden. Een perspectief op de toekomst*. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers.
- Broekhuijse, Irene (2012). *De gelijkwaardigheid van de landen van het Koninkrijk der Nederlanden: Realiteit of perceptie?* Universiteit Utrecht (proefschrift).
- Cini, Michelle (2002). A divided nation: Polarization and the two-party System in Malta. *South European Society and Politics*, 7 (1), pp. 6-23.
- Comenencia, Paul (2020). *Verdeeld koninkrijk. Pleidooi voor een nieuw elan in Koninkrijksrelaties*. Den Haag: Eburon.
- Commissie Sociaal Minimum Caribisch Nederland (2023). *Een waardig bestaan. Een sociaal minimum dat voorziet in toenemend perspectief op zelfredzaamheid*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Corbett, Jack, en Wouter Veenendaal (2018). *Democracy in small states: Persisting against all odds*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Robert, en Edward Tufte (1973). *Size and democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Duijf, Charlotte, en Fred Soons (2011). *The right to self-determination and the dissolution of the Netherlands Antilles*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Ferdinand, Malcom, Gert Oostindie, en Wouter Veenendaal (2020). A global comparison of non-sovereign island territories: The search for 'true equality'. *Island Studies Journal*, 15(1), pp. 43-66.
- Gerring, John, en Wouter Veenendaal (2020). *Population and politics: The impact of scale*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Groenewoud, Margo (2017). 'Nou koest, nou kalm': *De ontwikkeling van de Curaçaose samenleving, 1915-1973: van koloniaal en kerkelijk gezag naar zelfbestuur en burgerschap*. Universiteit Leiden (proefschrift).
- Hicken, Allen (2011). Clientelism. *Annual Review of Political Science*, 14, pp. 289-310.
- Hoogers, Gerhard, en Gohar Karapetian (2023). Politieke en sociaaleconomische ongelijkheid in Caribisch en Europees Nederland. *Ars Aequi*, juni 2023, pp. 441-447.
- Karapetian, Gohar (2024). 'Er is een Staten-Generaal van het Koninkrijk': Over voorstellen tot opheffing van het democratisch deficit in het Koninkrijk der Nederlanden. *Nederlands Juristenblad*, 2024 (39), pp. 3204-3213.
- Kitschelt, Herbert (2000). Linkages between citizens and politicians in democratic polities. *Comparative Political Studies*, 33 (6-7), pp. 845-879.

- Klomp, Ank (1983). *Politiek op Bonaire*. Universiteit Utrecht (proefschrift).
- Kuhn, Hannah, en Denny van der Vlist (2022). "Mensen stemmen op mensen." <https://stukroodvlees.nl/mensen-stemmen-op-mensen/>.
- Marcha, Valdemar, en Paul Verweel (2003). *De cultuur van angst. Paradoxe ketenen van angst en zwijgen op Curaçao*. Amsterdam: SWP.
- Mercieca, Keith (2012). The cat and the rat sleep together: an analysis of the factors that influence corruption in Malta. In Vassallo, Mario (red.), *Public life in Malta: essays on governance, politics, and public affairs in the EU's smallest member state*. Msida: University of Malta.
- Nauta, Oberon (2015). *Vijf jaar Caribisch Nederland. Werking van de bestuurlijke structuur*. Amsterdam: DSP Groep.
- Oostindie, Gert, en Peter Verton (1998). *Ki sorto di Reino / What kind of Kingdom? Visies en verwachtingen van Antillianen en Arubanen omtrent het Koninkrijk*. Den Haag: SDU.
- Oostindie, Gert (2000). *Het paradijs overzee: De "Nederlandse" Caraïben en Nederland*. Leiden: KITLV.
- Oostindie, Gert, en Inge Klinkers (2001). *Knellende koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000. Deel III, 1975-2000*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Oostindie, Gert, en Wouter Veenendaal (2022). *Ongemak. Zes Caribische eilanden en Nederland*. Amsterdam: Prometheus.
- Pitkin, Hannah (1967). *The concept of representation*. Berkeley: University of California Press.
- Raad van State voor het Koninkrijk (2024). *Spontaan advies over 70 jaar Statuut voor het Koninkrijk*. Den Haag: Raad van State.
- Roitman, Jessica, en Wouter Veenendaal (2016). 'We take care of our own': The origins of oligarchic politics in St. Maarten. *European Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 102, pp. 69-88.
- Santos do Nascimento, Rycond (2017). *Het Koninkrijk ontsluit*. Rijksuniversiteit Groningen (proefschrift).
- Schotborgh-van de Ven, Nelly (2019). *De wortels van publieke fraude en corruptie in het Caribisch deel van het Koninkrijk*. Vrije Universiteit Amsterdam (proefschrift).
- Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (1954). <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002154/2024-01-01>.
- Stokes, Susan (2005). Perverse accountability: A formal model of machine politics with evidence from Argentina. *American Political Science Review*, 99 (3), pp. 315-325.
- Sutton, Paul (2007). Democracy and good governance in small states. In Kisanga, Eliawony en Sarah J. Danchie (red.), *Commonwealth small states: Issues and prospects*. Londen: Commonwealth Secretariat.
- Tsagkroni, Vasiliki, en Wouter Veenendaal (2024). Up close and personal: How size affects politics in 65 Greek island municipalities. *South European Society and Politics* (online gepubliceerd).
- Tjon Sie Fat, Franklin (1986). Upstreet, downstreet, frontstreet, backstreet: The context of St. Maarten politics. In van Bakel, M., René Hagesteijn, en Pieter van de Velde (red.), *Private politics: A multi-disciplinary approach to 'big-man' systems*. Leiden: Brill.
- Veenendaal, Wouter (2014). *Politics and democracy in micro-states*. Londen: Routledge.
- Veenendaal, Wouter, en Jack Corbett (2015). Why small states offer important answers to large questions. *Comparative Political Studies*, 48 (4), pp. 527-549.
- Veenendaal, Wouter (2016). *Eindrapport CCC opinieonderzoek*. Leiden: KITLV.
- Veenendaal, Wouter (2017a). How smallness fosters clientelism: A case study of Malta. *Political Studies*, 67 (4), pp. 1034-1052.
- Veenendaal, Wouter (2017b). Iedereen kent iedereen: De invloed van kleinschaligheid en informele politiek op bestuur in Caribisch Nederland. *Beleid & Maatschappij*, 44 (4), pp. 259-281.

- Veenendaal, Wouter, en Gert Oostindie (2017). Head versus heart: The ambiguities of non-sovereignty in the Dutch Caribbean. *Regional & Federal Studies*, 28 (1), pp. 25-45.
- Veenendaal, Wouter (2020). When things get personal: How informal and personalized politics produce regime stability in small states. *Government & Opposition*, 55 (3), pp. 393-412.
- Veenendaal, Wouter (2024). Het democratisch tekort in het Koninkrijk: Voor- en nadelen van drie oplossingen. <https://stukroodvlees.nl/het-democratisch-tekort-in-het-koninkrijk-voor-en-nadelen-van-drie-mogelijke-oplossingen/>.
- Verton, Peter (2017). *Burgers & broeders. Goed bestuur en natievorming in Curaçao*. Edam: LM Publishers.
- West, Hallbera (2024). The Danish realm in the Arctic. *Regional & Federal Studies* (online gepubliceerd).
- Zwart, René, en Glenn Thodé (2024). *Last of lust? Zeventig jaar Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden*. ADCaribbean.

Noten

- 1 Deze schets van de Maltese politiek is mede gebaseerd op wetenschappelijke studies, waaronder Baldacchino (2002), Cini (2002), Mercieca (2012) en Veenendaal (2017a).
- 2 Veenendaal (2014); Corbett en Veenendaal (2018); Veenendaal (2020).
- 3 Kuhn en van der Vlist (2022); Tsagkroni en Veenendaal (2024).
- 4 Voor een uitgebreide bespreking van dit historische en filosofische debat, zie Dahl en Tufte (1973), hoofdstuk 1.
- 5 Dahl en Tufte (1973).
- 6 Gerring en Veenendaal (2020).
- 7 Anckar (2008); Veenendaal & Corbett (2015).
- 8 Corbett en Veenendaal (2018).
- 9 De enige groep kleine staten die hierop een uitzondering vormt zijn Luxemburg en de vier Europese microstaten Andorra, Liechtenstein, Monaco en San Marino. Laatstgenoemden zijn al eeuwenlang onafhankelijk en hebben unieke politieke instituties die alle turbulentie op het Europese continent hebben doorstaan.
- 10 Sutton (2007); Baldacchino (2010).
- 11 Sutton (2007).
- 12 Baldacchino (2012).
- 13 Pitkin (1967).
- 14 Deze relatie kan worden verklaard door de sterkere vermenging van persoonlijke en professionele relaties in kleine samenlevingen, de toegenomen mogelijkheden van politici om het gedrag van burgers te controleren, en het kleinere aantal stemmen dat nodig is om een verkiezing te winnen. Zie Gerring en Veenendaal (2020), hoofdstuk 6, en Veenendaal (2017a).
- 15 Kitschelt (2000); Hicken (2011); Stokes (2005).
- 16 Klomp (1983); Tjon Sie Fat (1986); Van den Bor (1983); Verton (2017).
- 17 Verton (2017). Zie ook Schotborgh-Van de Ven (2019) voor een bespreking van de verschillende factoren die ten grondslag liggen aan fraude en corruptie in het Caribisch deel van het Koninkrijk.
- 18 Marcha en Verweel (2003).
- 19 Veenendaal (2016).
- 20 Groenewoud (2017).
- 21 Roitman en Veenendaal (2016).
- 22 Nauta (2015); Veenendaal (2017b).
- 23 Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (1954).
- 24 Broekhuijse (2012); Santos do Nascimento (2017); Comenencia (2020). Zie ook de samengestelde bundel van Bovend'Eert en coauteurs (2016).
- 25 Een uitgebreide populairwetenschappelijke analyse van de historische oorzaken en hedendaagse kenmerken van dit 'ongemak' in de Koninkrijksrelaties kan gevonden worden in Oostindie en Veenendaal (2022).
- 26 Zie bijvoorbeeld de bijdragen van verschillende Caribische politici in de samengestelde bundel van Zwart en Thodé (2024).
- 27 Zie onder andere Allen (2010); Allen en Guadeloupe (2016); Alofs en Merkies (1990); Oostindie (2000).
- 28 Zie Raad van State voor het Koninkrijk (2024), pp. 8-9 en pp. 55-56.
- 29 Zie Karapetian (2024) voor een recente bespreking van het democratisch tekort.
- 30 Raad van State voor het Koninkrijk (2024), p. 52.
- 31 Kamerstuk 35420, nr. 127. Overigens werd dit standpunt ook al gehuldigd door enkele van Knops' voorgangers; zie Oostindie en Klinkers (2001).
- 32 Oostindie en Veenendaal (2022).
- 33 Oostindie en Verton (1998).
- 34 Veenendaal (2016).
- 35 Raad van State voor het Koninkrijk (2024).
- 36 Het feit dat inwoners van deze gebieden via hun vertegenwoordigers ook invloed uitoefenen op interne Deense kwesties wordt niet als een probleem ervaren; zij onthouden zich dan meestal van stemmen.
- 37 West (2024).
- 38 Zie voor verdere bespreking van deze opties Oostindie en Veenendaal (2022), pp. 260-276, en Veenendaal (2024).
- 39 Commissie Sociaal Minimum Caribisch Nederland (2023).
- 40 Veenendaal (2016).
- 41 Zie, naast verschillende publicaties van deze instanties, ook een uitgebreidere bespreking in Hoogers en Karapetian (2023).
- 42 <https://nos.nl/artikel/2215817-hoe-in-1951-in-little-moscow-de-gemeenteraad-werd-afgezet>.
- 43 Duijf en Soons (2011).
- 44 Oostindie en Veenendaal (2022), p. 195.
- 45 Veenendaal en Oostindie (2017).

- 46 De resultaten van dit opinieonderzoek zullen binnenkort in een apart rapport worden gepubliceerd.
- 47 <https://www.pvv.nl/in-de-media/opinie/438-antillen-op-marktplaatsnl--weblog.html>.
- 48 Hoofdpijnenakkoord tussen de fracties van PVV, VVD, NSC en BBB (2024).
- 49 Ferdinand, Oostindie en Veenendaal (2020).

PROF.DR. WOUTER VEENENDAAL

Wouter Veenendaal is bijzonder hoogleraar Koninkrijksrelaties en universitair hoofddocent vergelijkende politicologie. Hij studeerde en promoveerde aan de Universiteit Leiden, en zijn proefschrift werd in 2014 bekroond met de Jaarprijs Politicologie van de Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek. Zijn onderzoek richt zich op de effecten van bevolkingsgrootte op democratie, met daarin een bijzondere focus op politiek op kleine eilanden. In 2016 verwierf hij een NWO Veni-subsidie voor zijn onderzoeksproject over verklaringen voor politieke stabiliteit in kleine staten, en op dit moment werkt hij aan zijn NWO Vidi-project dat zich richt op het functioneren van de lokale en regionale democratie in Europese landen. Sinds 2024 bekleedt hij de leerstoel *Democratische Vertegenwoordiging in het Koninkrijk*, die is ingesteld door het Ministerie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Voor deze leerstoel is hij gedetacheerd bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW), waar hij eerder als postdoctoraal onderzoeker werkte binnen het door NWO gefinancierde project *Confronting Caribbean Challenges*.

